

**Uchwała Składu Siedmiu Sędziów Sądu Najwyższego
z dnia 26 października 2005 r.**

III BZP 1/05

Przewodniczący Prezes SN Walerian Sanetra, Sędziowie SN: Teresa Flemming-Kulesza (sprawozdawca, uzasadnienie), Józef Iwulski, Antoni Górski, Jerzy Kwaśniewski (sprawozdawca), Zbigniew Kwaśniewski, Kazimierz Zawada.

Sąd Najwyższy, z udziałem prokuratora Prokuratury Krajowej Iwony Kaszczyszyn, po rozpoznaniu na posiedzeniu jawnym w dniu 26 października 2005 r. sprawy z powództwa Krystyny O. i Iwony O. spadkobierców ustawowych Marka O. przeciwko Funduszowi Gwarantowanych Świadczeń Pracowniczych Biuru Terenowemu w Ł. o zapłatę, na skutek zagadnienia prawnego przekazanego przez skład trzech sędziów Sądu Najwyższego postanowieniem z dnia 7 czerwca 2005 r. sygn. akt III BPZ 1/05:

„1. Czy przepisy o skardze o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia mają zastosowanie do orzeczeń, które uprawomocniły się przed dniem wejścia w życie ustawy z dnia 22 grudnia 2004 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz ustawy - Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. z 2005 r. Nr 13, poz. 98),

2. Czy spadkobiercy ustawowi pracownika, który zmarł po wydaniu prawomocnego wyroku sądu drugiej instancji, są legitymowani do wniesienia skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia ?”

p o d j ą ł uchwałę:

1. Skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia (art. 424¹ k.p.c.) przysługuje od orzeczeń, które stały się prawomocne od 1 września 2004 r.

2. Spadkobierca strony, która zmarła po uprawomocnieniu się wyroku wydanego w jej sprawie, jest legitymowany do wniesienia skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia.

i nadał uchwale moc zasady prawnej.

U z a s a d n i e

Sąd Okręgowy w Rzeszowie postanowieniem z 10 marca 2005 r. odrzucił skargę wniesioną przez Krystynę O. i Iwonę O. - spadkobierczynie Marka O. o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego wyroku Sądu Okręgowego w Rzeszowie z 27 lutego 2003 r. [...]. Zdaniem Sądu Okręgowego, przepisy regulujące instytucję skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnych orzeczeń mają zastosowanie do orzeczeń, które uprawomocnią się po wejściu w życie wprowadzającej je ustawy czyli ustawy z dnia 22 grudnia 2004 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz ustawy - Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. z 2005 r. Nr 13, poz. 98). Krystyna O. i Iwona O. wniosły zażalenie na to postanowienie. Podniosły, że w chwili wejścia w życie tej ustawy nie upłynęły dwa lata od uprawomocnienia orzeczenia, od którego wniosły skargę.

Sąd Najwyższy rozpoznający to zażalenie w zwykłym składzie powziął wątpliwości ujęte w postanowieniu z 7 czerwca 2005 r. w formę dwóch pytań: 1) czy przepisy o skardze o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia mają zastosowanie do orzeczeń, które uprawomocniły się przed dniem wejścia w życie ustawy z dnia 22 grudnia 2004 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz ustawy - Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. z 2005 r. Nr 13, poz. 98) i 2) czy spadkobiercy ustawowi pracownika, który zmarł po wydaniu prawomocnego wyroku sądu drugiej instancji, są legitymowani do wniesienia skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia.

Sąd Najwyższy - w uzasadnieniu postanowienia o przedstawieniu tych zagadnień prawnych do rozstrzygnięcia składowi powiększonemu - poddał analizie przepis art. 3 ustawy z dnia 22 grudnia 2004 r. Zgodnie z tym przepisem sprawy wszczęte przed dniem wejścia w życie wspomnianej ustawy toczą się od tego dnia według przepisów tej ustawy z jednym wyjątkiem. Dotyczy on złożenia i rozpoznania (a także odmowy przyjęcia do rozpoznania) kasacji od orzeczenia wydanego przed dniem wejścia w życie ustawy nowelizującej; stosuje się w tym zakresie przepisy dotychczasowe. Sprawy zakończone prawomocnymi orzeczeniami nie mogą być uznane za sprawy wszczęte w rozumieniu tego przepisu. Przepis ten ustanawia zasadę bezwzględnego oddziaływania ustawy nowej, co przemawiałoby za możliwością stoso-

wania skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnych orzeczeń do każdej sprawy wszczętej a także zakończonej prawomocnym orzeczeniem przed wejściem w życie ustawy nowelizującej (którego zmiana lub uchylenie nie jest i nie było możliwe w drodze przysługujących stronie środków prawnych) pod warunkiem, że do dnia wniesienia skargi nie upłynęło więcej niż dwa lata od uprawomocnienia się orzeczenia. Możliwy do obrony jest też pogląd, iż przepisy o skardze o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia miałyby zastosowanie do orzeczeń, które uprawomocniły się przed dniem wejścia w życie ustawy z 22 grudnia 2004 r. ale nie wcześniej niż od 1 września 2004 r., od kiedy to ustanowiono materialną podstawę roszczeń o naprawienie szkody wyrządzonej przez wydanie prawomocnego orzeczenia (art. 417¹ § 2 k.c.)

Sąd Najwyższy rozważał ponadto, że ze skargą wystąpiły spadkobierczynie pracownika, który dochodził roszczeń początkowo od swego pracodawcy a następnie od Funduszu Gwarantowanych Świadczeń Pracowniczych i zmarł 19 lipca 2003 r., po wydaniu prawomocnego wyroku w jego sprawie. Zdaniem Sądu Najwyższego przy dokonaniu oceny przysługiwania spadkobiercom strony prawa wystąpienia ze skargą wymaga rozważenia, czy takie roszczenia „mogą być identyfikowane z prawami majątkowymi ze stosunku pracy w rozumieniu art. 63¹ § 2 k.p.” a także uwzględnienia tego, że za pracownika dochodzącego roszczeń z zakresu prawa pracy rozumie się między innymi jego spadkobierców (art. 476 § 5 pkt 1 a k.p.c.).

Prokurator biorący udział w postępowaniu wniósł o udzielenie następującej odpowiedzi: 1. Przepisy o skardze na niezgodność z prawem prawomocnego orzeczenia (art. 424¹ - 424¹² k.p.c.) mają zastosowanie do orzeczeń, które uprawomocniły się najwcześniej w dniu 1 września 2004 r. 2. o udzielenie odpowiedzi twierdzącej na pytanie drugie.

Sąd Najwyższy w składzie powiększonym rozważył, co następuje:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. w rozdziale II poświęconym wolnościom, prawom i obowiązkom człowieka i obywatela w art. 77 ust. 1 ustanowiła prawo „każdego” do wynagrodzenia szkody, jaka została mu wyrządzona przez niezgodne z prawem działanie organu władzy publicznej. Wraz z wejściem w życie tego przepisu wyłonił się problem zgodności z nim rozwiązań zawartych w Kodeksie cywilnym, dotyczących odpowiedzialności Skarbu Państwa i

państwowych osób prawnych za wyrządzone szkody. Problem ten rozważał Trybunał Konstytucyjny. W wyroku z dnia 4 grudnia 2001 r., SK 18/00 (OTK 2001 nr 8, poz. 256) uznał, iż art. 417 k.c. rozumiany w ten sposób, że Skarb Państwa ponosi odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną przez niezgodne z prawem działanie funkcjonariusza państwowego przy wykonywaniu powierzonych mu czynności jest zgodny z art. 77 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, natomiast art. 418 k.c. jest niezgodny z art. 77 ust. 1 i nie jest niezgodny z art. 65 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Z art. 418 k.c. wynikało, że jeżeli szkoda została wyrządzona przez funkcjonariusza państwowego na skutek wydania orzeczenia, Skarb Państwa ponosi odpowiedzialność tylko wtedy, gdy przy wydaniu orzeczenia nastąpiło naruszenie prawa ścigane w trybie postępowania karnego lub dyscyplinarnego a wina sprawcy szkody została stwierdzona wyrokiem karnym lub orzeczeniem dyscyplinarnym albo uznana przez organ przełożony nad sprawcą szkody; brak stwierdzenia winy nie wyłączało odpowiedzialności jedynie wówczas, gdy wszczęciu lub prowadzeniu postępowań stały na przeszkodzie okoliczności wyłączające ściganie. W uzasadnieniu wyroku z 4 grudnia 2001 r. Trybunał Konstytucyjny uznał, że usunięcie art. 418 k.c. z systemu prawnego dokonane tym wyrokiem oznacza, iż odpowiedzialność Skarbu Państwa za działania organów publicznych polegające na wydaniu niezgodnych z prawem orzeczeń i zarządzeń będzie kształtowana w oparciu o ogólne przesłanki odpowiedzialności przewidywane w art. 417 k.c., przy czym wśród tych przesłanek nie występuje wina funkcjonariusza państwowego. Zdaniem Trybunału, konieczne stało się wprowadzenie do systemu prawnego całościowego, spójnego uregulowania ustawowego problematyki ustalania niezgodności z prawem indywidualnych rozstrzygnięć, które mogą być podstawą odpowiedzialności odszkodowawczej państwa.

Konsekwencją tego orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego była nowelizacja Kodeksu cywilnego dokonana ustawą z dnia 17 czerwca 2004 r. o zmianie ustawy - Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 162, poz. 1692). Przepis art. 417¹ § 2 zdanie pierwsze znowelizowanego Kodeksu cywilnego stanowi, że jeżeli szkoda została wyrządzona przez wydanie prawomocnego orzeczenia lub ostatecznej decyzji, jej naprawienia można żądać po stwierdzeniu we właściwym postępowaniu ich niezgodności z prawem. Wprowadzenie konieczności uzyskania we „właściwym postępowaniu” stwierdzenia niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia przed wystąpieniem z roszczeniem o naprawienie szkody oznacza, że prawo podmiotowe do kompensacji przez Skarb Państwa szkody wyrządzonej przez wydanie

orzeczenia, które nie jest zgodne z prawem, musi być realizowane w kilku etapach. W postępowaniu o naprawienie szkody nie może być rozważana i udowadniana przesłanka niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia. Wcześniej musi być wszczęte postępowanie, które ewentualnie doprowadzi do przesądzenia istnienia tej przesłanki odpowiedzialności deliktowej Skarbu Państwa. W procesowym ujęciu, strona uważająca się za poszkodowaną przez wydanie prawomocnego orzeczenia, musi dla dochodzenia od Skarbu Państwa roszczenia odszkodowawczego wykorzystać kolejno dwa środki: jeden zmierzający do uzyskania stwierdzenia niezgodności z prawem tego orzeczenia i dopiero po pomyślnym dla siebie rozstrzygnięciu może wystąpić z powództwem o odszkodowanie.

Ustawa z dnia 17 czerwca 2004 r. nowelizująca Kodeks cywilny weszła w życie 1 września 2004 r. Zawierała ona przepisy międzyczasowe; z jej art. 5 wynika, że do zdarzeń prawnych powstałych przed jej wejściem w życie stosuje się przepisy dotychczasowe. Zdarzeniem prawnym powodującym odpowiedzialność odszkodowawczą Skarbu Państwa z tytułu wydania niezgodnego z prawem orzeczenia jest uprawomocnienie się orzeczenia obarczonego taką cechą. Ustanowione w art. 417¹ § 2 przesłanki dochodzenia roszczenia odszkodowawczego mogą być zatem stosowane do orzeczeń, które uprawomocniły się począwszy od 1 września 2004 r.

Ustawą z dnia 22 grudnia 2004 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz ustawy - Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. z 2005 r. Nr 13, poz. 98) został znowelizowany Kodeks postępowania cywilnego. Nowelizacja polegała, między innymi, na tym, że w tytule VI („Postępowanie”) księgi pierwszej („Proces”) części pierwszej („Postępowanie rozpoznawcze”) dodany został dział VIII „Skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia.” Skarga ta, co do zasady, przysługuje od prawomocnych orzeczeń, których zmiana lub uchylenie w drodze przysługujących stronie środków prawnych nie było i nie jest możliwe. Tylko wyjątkowo, wówczas gdy niezgodność z prawem wynika z naruszenia podstawowych zasad porządku prawnego lub konstytucyjnych wolności albo praw człowieka i obywatela, skarga przysługuje także od prawomocnego orzeczenia kończącego postępowanie w sprawie wydanego przez sąd pierwszej lub drugiej instancji, jeżeli strony nie skorzystały z przysługujących im środków prawnych, chyba że jest możliwa zmiana lub uchylenie orzeczenia w drodze innych przysługujących stronie środków prawnych (art. 424¹ § 1 i 2 k.p.c.). Uwzględnienie skargi polega na stwierdzeniu przez Sąd Najwyższy, że orzeczenie jest w zaskarżonym zakresie niezgodne z pra-

wem (art. 424¹¹ § 2 k.p.c.). Tylko w sytuacji, gdy sprawa ze względu na osobę lub przedmiot nie podlegała orzecznictwu sądów w chwili orzekania, Sąd Najwyższy - stwierdzając niezgodność orzeczenia z prawem - uchyła zaskarżone orzeczenie oraz orzeczenie sądu pierwszej instancji i odrzuca pozew albo umarza postępowanie. Taka możliwość wynika z art. 424¹¹ § 3 k.p.c., przepis ten reguluje tak zwaną (znaną od dawna) skargę w obronie prawa. Poza tym przypadkiem, w wyniku rozpoznania omawianej skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia nie mogą nastąpić żadne modyfikacje w zakresie zapadłego rozstrzygnięcia, nie może ono w żadnym zakresie ulec merytorycznej zmianie polegającej na uwzględnieniu oddalonego żądania lub odwrotnie. Sytuacja procesowa stron zakończonego prawomocnie postępowania pozostanie niezmieniona i to różni tę skargę od pozostałych dwóch: skargi kasacyjnej i skargi o wznowienie postępowania, w wyniku uwzględnienia których sytuacja ta może ulec zmianie. Orzeczenie uwzględniające skargę o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia ma znaczenie wyłącznie dla ewentualnego przyszłego postępowania w sprawie o odszkodowanie przeciwko Skarbowi Państwa. Stanowi ono konieczny prejudykat na drodze realizacji prawa podmiotowego do kompensacji szkody wyrządzonej przez Skarb Państwa. Prejudykat ten odnosi się do stwierdzenia deliktu (bezprawności).

Przedstawione rozważania prowadzą do wniosku o złożonym charakterze skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia. Jest to środek prawny służący kwestionowaniu orzeczenia (jego zgodności z prawem) i w tym jest ona podobna do środków zaskarżenia. W istocie skarga ta służy jednak wyłącznie przesądzeniu jednej z przesłanek deliktowej odpowiedzialności odszkodowawczej Skarbu Państwa, a jej wniesienie nie może spowodować żadnych zmian w zaskarżonym orzeczeniu, ani jego uchylenia (poza wspomnianym wyżej wyjątkiem). Ta cecha odróżnia skargę od środków zaskarżenia. Skarga jest takim środkiem prawnym, który sytuuje się pomiędzy zakończonym prawomocnie postępowaniem a nowym postępowaniem, które ewentualnie toczyć się będzie między jedną ze stron tego postępowania a Skarbem Państwa w sprawie o odszkodowanie. Niewątpliwie jednak celem wniesienia skargi jest przesądzenie występowania przesłanki, o której mowa w art. 417¹ § 2 k.c. Przepisy działu VIII tytułu VI księgi pierwszej części pierwszej Kodeksu postępowania cywilnego regulują procedurę „właściwego postępowania” w rozumieniu art. 417¹ § 2 k.c., w którym następuje stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia zapadłego w postępowaniu cywilnym. Zastosowanie

wanie reguł wykładni systemowej prowadzi zatem do wniosku, że analizowane przepisy powinny być stosowane do orzeczeń, których dotyczy art. 417¹ § 2 k.c. Są to orzeczenia, które uprawomocniły się poczynając od 1 września 2004 r. Trzeba przy tym mieć na uwadze, że ustawa nowelizująca z dnia 22 grudnia 2004 r. zawierała przepis międzyczasowy dotyczący postępowań upominawczych (art. 4) oraz przepis odnoszący się do „spraw wszczętych” przed dniem jej wejścia w życie (art. 3), do których nie można rzecz jasna zaliczyć spraw zakończonych prawomocnymi orzeczeniami, a więc takich do których ma zastosowanie omawiana skarga. W takiej sytuacji odwołanie się do wykładni systemowej stało się konieczne.

Należy odrzucić możliwość stosowania przepisów o skardze do orzeczeń, które stały się prawomocne dopiero po wejściu w życie ustawy z dnia 22 grudnia 2004 r. Wejście w życie tej ustawy wyznacza jedynie możliwość skorzystania z tego środka procesowego, jakim jest skarga a nie przesądza do jakich zdarzeń prawnych środek ten ma zastosowanie. Skoro od 1 września 2004 r. istnieje w systemie prawnym roszczenie o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia, brak jest dostatecznych racji dla ograniczania działania skargi stanowiącej instrument realizacji tego roszczenia do okresu po wejściu w życie przepisów proceduralnych. Z drugiej strony nie ma też wystarczających podstaw do stosowania tego instrumentu do orzeczeń zapadłych na dwa lata przed wejściem w życie przepisów procesowych. Termin dwóch lat wynika z art. 424⁶ § 1 k.p.c. i jest terminem na wniesienia tego środka prawnego. Jest to termin zawity. Z terminu zawitego nie sposób wnioskować o zdarzeniach prawnych, do których stosuje się ustawę wprowadzającą środek prawny, którego ten termin dotyczy, zwłaszcza w powiązaniu z datą wejścia w życie ustawy niezawierającej przepisów międzyczasowych dotyczących tej kwestii. Byłoby to wiązanie przypadkowej z istoty rzeczy daty wejścia w życie ustawy procesowej z możliwością skorzystania z roszczenia wprowadzonego przez prawo materialne.

Odpowiedzi na drugie zagadnienie prawne należy poszukiwać w prawie spadkowym. Do spadku wchodzi roszczenia odszkodowawcze. Wynika to z jednolitego rozumienia art. 922 § 1 k.c. Skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia stanowi pierwszą fazę dochodzenia odszkodowania. Współ z roszczeniem o odszkodowanie stanowi procesową całość realizacji prawa podmiotowego do wyrównania szkody wyrządzonej prawomocnym orzeczeniem. Uwzględnienie skargi stanowi materialnoprawną przesłankę dochodzenia odszkodowania od Skarbu Państwa ponoszącego odpowiedzialność z tytułu czynu niedozwolonego po-

legającego na wydaniu w postępowaniu cywilnym niezgodnego z prawem prawomocnego orzeczenia. Legitymacja do wniesienia skargi przysługuje zatem temu, komu służy roszczenie odszkodowawcze. Roszczenie o odszkodowanie od Skarbu Państwa przechodzi na spadkobierców, wobec tego służy im również skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem orzeczenia, którego wydanie, w ocenie wnoszącej tę skargę, wyrządziło szkodę. Nie ma przy tym znaczenia, w jakiej sprawie (o jakie roszczenie) zapadł zaskarżony wyrok. Nie ma też znaczenia, na kogo przechodzą prawa objęte kwestionowanym wyrokiem, to znaczy, czy prawa te przechodzą na określone osoby, bez względu na to, czy są one spadkobiercami. Podobnie pozbawione jest znaczenia przysługiwanie określonym osobom własnych praw związanych ze śmiercią spadkodawcy. Skoro roszczenie o odszkodowanie przechodzi na spadkobierców, nie można uznać, by nie służyła im skarga, bez której niemożliwe jest dochodzenie tego roszczenia. Pod pojęciem strony z art. 424¹ k.p.c. i art. 424³ k.p.c. należy więc rozumieć również spadkobiercę strony postępowania, w którym zapadło kwestionowane orzeczenie, objęte żądaniem stwierdzenia jego niezgodności z prawem.

Przedstawione rozważania doprowadziły do podjęcia uchwały o treści ujętej w sentencji. Nadano jej moc zasady prawnej na podstawie art. 61 § 6 ustawy z dnia 23 listopada 2002 r. o Sądzie Najwyższym (Dz.U. Nr 240, poz. 2052 ze zm.).

=====